

Arxiu històric **FUNDACIÓ JAUME BOFILL**

La llengua catalana a les escoles a les Illes Balears

Tomeu Quetgles

MARÇ 1990

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

LA LLENGUA CATALANA A LES ESCOLES A LES ILLES BALEARS

LA LLENGUA MATERNA COM A OBJECTE I VEHICLE D'ENSENYAMENT

Si consideram les llengües utilitzades a les escoles des de perspectives històriques i geogràfiques amplies, podem constatar que l'ús de la llengua materna com a llengua vehicular de l'educació escolar no ha constituït de cap manera una pràctica comuna. Ans al contrari. Molt sovint una de les funcions més importants de l'escola ha estat l'ensenyament en/de llengües diferents de les parlades a casa. La situació privilegiada d'aquestes llengües ensenyades a les escoles ha derivat de la situació privilegiada dels grups socials que les empraven. Així la llengua escolar ha estat la llengua del culte sacre, de l'"élite" intel·lectual o de la cort... La llengua escolar és també molt sovint la llengua de la nació dominant. Per aquesta via l'escola ha assumit moltes vegades la funció de liquidació de la llengua del país colonitzat i d'imposició de la llengua del país colonitzador. En la mesura en què la llengua conforma i transmet la cultura d'un poble, hom pot culpabilitzar l'escola d'haver col·laborat en els afanys de destrucció de les cultures dels pobles oprimits.

Aquesta funció de liquidació de la cultura nacional no es troba únicament en els sistemes escolars dels països en vies de desenvolupament. A la rica i desenvolupada Europa podem trobar nombrosos exemples d'imposició de llengües de nacions dominants. En aquest treball volem referir-nos a la situació escolar de la regió amb el nivell de renda més alt de Espanya, les Illes Balears.

UN POC D'HISTORIA

- DE LA CONQUESTA AL DECRET DE NOVA PLANTA (1229-1714)

Enclavades al mig de la Mediterrània occidental, no és estrany que aquestes illes hagin suportat al llarg de la Història el trànsit de successives civilitzacions. La conquesta catalana de 1229 suposa la incorporació de les Illes Balears a la Corona d'Aragó i, per tant, la incorporació definitiva a la civilització de l'Europa occidental: la llengua catalana esdevé la llengua de les Illes Balears. Transcorre el segle XIII i, evidentment, no està gaire desenvolupada l'escolarització. En qualsevol cas, com a la major part d'Europa, les escoles estan en mans de l'Església i tenen com a funció primera la formació dels clergues. La llengua d'aquestes escoles és naturalment el llatí; és a dir, una llengua que aleshores ja només es parla a l'Església i a les escoles.

En aquest context apareix la figura del mallorquí Ramon Llull qui escriu en llengua catalana fins i tot obres de filosofia. A la seva Doctrina Pueril (1278/9) propugna que l'ensenyament escolar ha de ser iniciat en la "llengua vulgar" i no en la llatina. Ni aquesta proposta, ni la innovació d'escriure textos filosòfics en

"vulgar" no havien de tenir continuïtat en un món on el llatí apareixia com l'única llengua de l'Església i, per tant, dels intel·lectuals. En canvi, a la mateixa època, al Regne de Mallorca la llengua catalana era normalment utilitzada en els documents civils.

- DE LA NOVA PLANTA A LA CONSTITUCIO DE 1978 (1714-1978)

En el segle XVIII, quan Prússia i després Austria posen les bases dels primers sistemes escolars públics a Europa, es desenvolupa el procés de liquidació de la llengua catalana com a conseqüència de la derrota militar de Catalunya, València i les Illes Balears a la Guerra de Successió espanyola. Els monarques borbons dicten decrets per implantar l'administració, les lleis i la llengua de Castella a tots els altres antics regnes hispànics en llur pretensió de ser monarques d'un estat unitari. Malgrat que el Decret de Nova Planta, pel que s'obliga a l'ús de la llengua castellana en totes les funcions civils, data de 1714, hem pogut constatar la pervivència de l'ús de la llengua catalana a l'administració local fins a ben entrada la segona meitat del segle XVIII. A partir d'aquí i fins als nostres dies, totes les disposicions legals referents a la instrucció pública confirmaran la situació de la llengua castellana com a única llengua de l'escola a tot l'Estat espanyol. Fins i tot podran ser castigats els nins que parlin dins l'àmbit escolar alguna altra llengua vernàcula... Els qui s'oblidin de seguir els dictats de la castellanització i parlin llur pròpia llengua correran el risc de rebre l'avertència de "habla el cristiano", talment com si el parlant fos un moro del temps de la "Reconquista", o de veure's "premiat" amb una moneda o qualsevol altre senyal -transferible a un altre condeixible agafat en idèntica "falta"- que, a l'hora de passar comptes, suposarà algun càstig per al portador.

Així, des de mitjans del segle XIX, en els països hispànics no castellanoparlants es va consolidant la identificació entre llengua castellana i escola: la llengua castellana apareix com l'única digna de ser escrita, tant en el context de la cultura com en el de l'administració pública i privada. El preu de l'al·fabetització en llengua castellana per al no castellanoparlant serà el de romandre analfabet en la pròpia llengua materna. Aquestes altres llengües nacionals serviran només per a la transmissió de les tradicions orals i per a la comunicació domèstica, especialment en el món rural, i com a vehicle de la predicació oral de l'Església. Així, progressivament, la llengua castellana serà associada amb el món urbà, la burgesia, el comerç, la indústria, l'administració, el treball ben remunerat, el progrés, etc. Només alguns escriptors "nostàlgics" reprendran l'ús de les llengües pròpies per a llurs ficcions literàries... Tant sols una minoria d'intel·lectuals es qüestionaran i qüestionaran públicament la legitimitat i l'interès de tot aquest procés de liquidació de la cultura pròpia.

S'haurà d'esperar la transició política cap a la democràcia. iniciada a la mort del dictador Franco, per percebre algun canvi legal respecte de la situació de les altres llengües hispàniques.

EL MARC LEGAL

- LA CONSTITUCIO DE 1978

La Constitució espanyola a l'article 3 proclama que "el castellano es la lengua oficial del Estado", llengua que "todos los españoles tiene el deber de conocer y el derecho de usar", i afegeix que "las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus estatutos" i que "la riqueza de las diferentes modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que ha de ser objeto de especial respeto y protección."

Val la pena aturar-se a analitzar aquest article constitucional. Veiem: a) que la llengua castellana és la llengua oficial de l'Estat espanyol; b) que, pel fet de pertànyer a aquest Estat, totes les comunitats autònomes que l'integren tenen com a llengua oficial el castellà; c) que algunes comunitats autònomes tenen també com a oficial una altra "llengua espanyola", diferent de la castellana; una altra llengua que, en els respectius Estatuts, és definida com la "llengua pròpia" de la Comunitat; d) que, com a resultat dels punts anteriors, a l'Estat Espanyol hi ha algunes comunitats autònomes amb una sola llengua oficial i d'altres amb dues; e) que el Poder polític, amb alguns segles de retard -tal volta massa per arribar a temps de salvar allò que ha estat tant perseguit-, reconeix explícitament la riquesa cultural de les diferents "modalidades lingüísticas" (per què no dir clarament "lenguas"?) existents en el marc de l'Estat espanyol.

Què implica la declaració d'oficialitat d'una llengua? Segons Bartomeu Colom "una de les conseqüències jurídiques que, tenint en compte el dret comparat, es deriven de la declaració d'una llengua com a oficial és que els ciutadans no poden alegar la ignorància o el desconeixement de les comunicacions, notificacions o publicacions fetes en aquesta llengua".¹

L'article 3 de la Constitució espanyola estableix que tots els ciutadans de l'Estat espanyol tenen "el deber de conocer y el derecho de usar" la llengua oficial; és a dir, la castellana; en canvi no fa cap referència al que aquesta declaració suposa per a l'Administració de l'Estat, quant a drets i deures en matèria lingüística.

¹COLOM I PASTOR, BARTOMEU: Els Principis de la Llei de Normalització Lingüística a les Illes Balears. Obra Cultural Balear Palma de Mallorca. 1987.

L'absència de referències als drets i deures de l'Administració respon, segurament, a la pressuposició segons la que la llengua oficial ha de ser l'única llengua vehicular de totes les actuacions dels òrgans de l'administració de l'Estat.

Això tal volta resulti meridianament clar en considerar l'Administració central, però poden sorgir dificultats d'interpretació quan ens referim als drets i deures de l'Administració perifèrica de l'Estat a les comunitats amb una altra llengua oficial diferent de la castellana.

Deixem, ara per ara, les hipòtesis sobre les intencions del legislador, i anem a estudiar amb atenció el text de l'article 3, que, com acabam de dir, fa referència als drets i deures dels ciutadans respecte de la llengua oficial de l'Estat.

En la redacció d'aquest article apareixen quatre termes claus: "conèixer", "usar", "deure" i "dret". Anem a analitzar llurs significats.

Com la majoria d'educadors ja saben, el verb "conèixer" no és gaire pràctic per a la definició d'objectius: el coneixement que puguin tenir les altres persones sols resulta comprovable mitjançant alguna manifestació externa. En matèria lingüística, podem valorar amb major objectivitat els aspectes d'expressió que no els de comprensió. Així, és habitual distingir entre "coneixement passiu" -entendre la llengua parlada i/o escrita- i "coneixement actiu" -parlar i escriure correctament aquella llengua. Hem de suposar que la intenció dels redactors de la Constitució era d'incloure tots els diversos aspectes del coneixement lingüístic o de referir-se només al "coneixement passiu", a la comprensió, de la llengua? La declaració d'oficialitat d'una llengua sembla exigir com a mínim el seu coneixement passiu de part dels ciutadans del país en qüestió; tanmateix els objectius didàctics del sistema escolar plantegen clarament l'exigència del coneixement actiu de la llengua oficial com a condició indispensable per a l'obtenció del títol que sanciona els estudis bàsics.

Quant a l'"ús" de la llengua castellana, la Constitució parla de "dret" i no de "deure". Vol dir això que els ciutadans espanyols, encara que estiguin obligats a saber parlar i escriure el castellà, no poden ser obligats a parlar-lo o a escriure'l? A la pràctica quotidiana, en tot el que fa referència a les relacions amb l'Administració de l'Estat, el ciutadà espanyol es veu obligat a "usar" sovint la llengua castellana. En molt de casos el "dret a usar" es converteix en el "deure d'usar". Un "deure" que tal potser no tengui un reconeixement legal, però que ve imposat per la força dels fets sempre que l'interlocutor al servei de l'Administració de l'Estat manifesta no conèixer altra llengua que la castellana...

Com es pot veure en els paràgrafs precedents, els conceptes de "ús", "coneixement", "deure" i "dret" referits a la llengua poden no estar suficientment definits per la llei; en canvi, el que sí està ben establert -si no per la Llei, si per la força dels fets- és l'ús exclusiu de la llengua castellana per part de l'Administració central de l'Estat. Queda sense solució clara la qüestió de la llengua a usar per l'Administració perifèrica en les relacions amb els ciutadans de Comunitats amb dues llengües oficials.

- L'ESTATUT D'AUTONOMIA DE LES ILLES BALEARS

L'aclariment dels quatre conceptes anteriors potser no sigui la tasca més urgent. Si comparam l'article de la Constitució amb alguns articles dels respectius estatuts d'autonomia de les comunitats amb dues llengües oficials, podem observar un punt de major importància. Si bé és cert que tots els estatuts, pel que fa referència a la "llengua pròpia", sempre reconeixen el "dret" dels ciutadans a usar-la, en canvi no estableixen mai cap "deure" de conèixer-la, tant sols el "dret". Així arribam a la conclusió que no hi ha establerta cap obligació legal de "conèixer" cap llengua oficial que no sigui la castellana.

Així, doncs, a les comunitats amb dues llengües oficials els ciutadans tenen el dret a usar-ne qualsevol de les dues; en canvi llur únic deure en matèria lingüística és el de conèixer la llengua oficial de l'estat.

L'Estatut de les Illes Balears, concretament, declara a l'article 3: "La llengua catalana, pròpia de les Illes Balears, tindrà, juntament amb la castellana, el caràcter d'idioma oficial, i tots tenen el dret de conèixer-la i usar-la. Ningú no podrà ser discriminat per raó de l'idioma."

L'únic Estatut que s'escapa d'aquest plantejament és el de Catalunya. Val la pena transcriure'n aquí l'article 3:

1. La llengua pròpia de Catalunya és el català.
2. L'idioma català és l'oficial de Catalunya, així com també ho és el castellà, oficial a tot l'Estat espanyol.
3. La Generalitat garantirà l'ús normal i oficial d'ambdós idiomes, adoptarà les mesures necessàries per assegurar llur coneixement i crearà les condicions que permetin assolir llur plena igualtat pel que es refereix als drets i deures dels ciutadans de Catalunya.
4. La parla aranesa serà objecte d'ensenyament i d'especial respecte i protecció."

Com es pot veure en la lectura d'aquest article, a diferència dels altres estatuts, en aquest es pretén clarament l'objectiu d'una plena equiparació dels drets i deures dels ciutadans respecte de les dues llengües oficials, la pròpia de la Comunitat i l'oficial de tot l'Estat espanyol, sense conculcar en absolut l'article 3 de la Constitució.

De totes les llengües no castellanes de l'Estat espanyol, la llengua catalana -a Catalunya- és la que ha conseguit una millor situació, tant des del punt de vista del seu coneixement i ús, com des del punt de vista del seu status legal.

Tanmateix el problema no queda reduït a una redacció més o menys afortunada en el respectiu estatut d'autonomia. La doctrina establerta pel Tribunal Constitucional fixa clarament dos tipus d'oficialitat. Una oficialitat de "primera categoria", la del castellà, llengua que tots els ciutadans espanyols tenen l'obligació de conèixer... i una altra oficialitat, de segona categoria, aplicada a les altres "lenguas españolas que con él son cooficiales en las respectivas Comunidades Autónomas, pero respecto a las cuales no se prescribe constitucionalmente tal obligación."²

A tenor d'aquesta doctrina, qualsevol ciutadà pot alegar amb plena validesa legal el desconeixement de la llengua cooficial no castellana. Si això és així, podem dir que la llengua pròpia de la Comunitat és realment "oficial"?³

- LES COMPETENCIES EN MATERIA LINGUISTICA I EN EDUCACIO

Tornant al coneixement de les llengües oficials, al "deure" de conèixer la llengua castellana i només al "dret" de conèixer la llengua pròpia no-castellana, arribam a la consideració del sistema escolar en la seva funció d'ensenyament de les llengües.

Hem dit abans que la funció d'ensenyar la llengua oficial -no tan sols el domini oral, sino també i preferentment l'escrit- és segurament una de les funcions més importants de qualsevol sistema escolar públic. Per altra part, l'ensenyament de la lectura i de l'escriptura és una funció reservada quasi sempre i en tot lloc a la institució escolar. D'aquí deriva la importància del seu control per a les comunitats que no volen veure reduïda la seva llengua pròpia a la categoria de vehicle de la sola transmissió oral, sempre en perill davant l'avanç continu de la llengua oficial, primer en l'escriptura i després en la parla.

Per això no és estrany que totes les comunitats autònomes de l'Estat espanyol que tenen una llengua pròpia diferent de la castellana hagin reclamat i aconseguit en els respectius estatuts la transferència de competències en l'administració del sistema escolar. Aquestes comunitats -Euzkadi, Catalunya, Galícia, País va-

²Fonament jurídic 3r de la sentència 82, any 1986, del Tribunal Constitucional (citada per COLOM, op. cit., p. 12)

³Per a una aprofundiment en el tema, vid. COLOM, op. cit., p. 11-16.

lencià- no han estat les úniques que han conseguit competències en matèria escolar; altres comunitats sense llengua pròpia no castellana -Andalusia, Canàries- també les han obtingut. El que sí és estrany és que una Comunitat amb llengua pròpia encara no hagi aconseguit aquestes competències.

Ens referim, naturalment, a les Illes Balears. La nostra Comunitat és l'única amb llengua pròpia diferent de la castellana que no té les competències en matèria escolar. Es una situació única de la qual els responsables polítics i els ciutadans de les Illes Balears poden estar ben "orgullosos"...

Podriem afirmar que les autoritats de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears no tenen cap poder ni cap responsabilitat envers l'ensenyament, si no fos per l'article 10.21 de l'Estatut -publicat el 25 de febrer de 1983- que atribueix a la Comunitat Autònoma la competència exclusiva en matèria de "foment de la cultura, de la investigació i de l'ensenyança de la llengua de la Comunitat Autònoma", i l'article 14 que atribueix la competència exclusiva per a l'ensenyament de la llengua catalana "... en harmonia amb els plans d'estudis estatals...". En resum, l'Estat té la competència sobre les escoles i la Comunitat Autònoma la té sobre l'ensenyament de la llengua catalana. En la mesura en què hom identifica normalment "ensenyament" i "escola", podem deduir que la Comunitat Autònoma té la competència de l'ensenyament de la llengua catalana a les escoles situades a les Illes Balears.

Allò que hagués pogut donar lloc a un conflicte de competències, es resolgué, aparentment, a finals de 1985 amb l'elaboració d'un Conveni entre el Ministeri d'Educació i la Comunitat Autònoma, i la creació d'una Comissió Mixta per al seu seguiment a inicis de 1986. La funció d'aquesta Comissió havia de ser la d'assegurar la col.laboració entre les dues institucions abans esmentades, pel que fa a l'ensenyament de la llengua catalana en el sistema escolar. Hem dit "aparentment" perquè tothom sap quina sol ésser la funció real de les comissions: la paralització del procés de resolució dels problemes! Convé tenir present que els partits polítics que ocupen el poder tant a l'Estat com a la Comunitat autònoma -PSOE i PP, respectivament- no es caracteritzen precisament per l'acceptació de les reivindicacions de les nacionalitats no castellanes...

- LA LLEI DE NORMALITZACIO LINGUISTICA

Ara bé, el 21 de maig de 1986 entrava en vigor la Llei de Normalització Lingüística aprovada pel Parlament de les Illes Balears. Aquesta llei suposa alguns avanços en la definició de l'estatut de la llengua catalana en el camp de l'ensenyament:

a) Un dels quatre objectius de la Llei és "assegurar el co-neixement i l'ús progressiu del català com a llengua vehicular en l'àmbit de l'ensenyament." (art. 1.2.b)

b) Queda establert que el dret que tenen els ciutadans de les Illes Balears de conèixer i usar la llengua catalana implica poder "rebre l'ensenyament en català" (art. 2.2).

c) "El català, com a llengua pròpia de les Illes Balears, és oficial a tots els nivells educatius." (art. 17).

d) "Els alumnes tenen dret a rebre l'ensenyament en la seva llengua, sigui la catalana o la castellana. A tal efecte, el Govern ha d'arbitrar les mesures adients de cara a fer efectiu aquest dret. En tot cas, els pares o tutors poden exercir en nom de llurs fills aquest dret, instant a les autoritats competents perquè sigui aplicat adequadament." (art. 18).

e) "La llengua i literatura catalanes (...) han de ser ensenyades obligatòriament en tots els nivells i graus i modalitats de l'ensenyament no universitari. S'ha de garantir el compliment d'aquesta disposició en tots els centres docents. La dedicació horària, dins els programes educatius, referida a l'ensenyament de la llengua i la literatura catalanes serà en harmonia amb els plans d'estudis estatals i com a mínim igual a la destinada a l'estudi de la llengua i la literatura catalanes..." (art. 19).

f) "El Govern ha d'adoptar les disposicions necessàries encaminades a garantir que els escolars de les Illes Balears, qual-sevol que sigui la seva llengua habitual en iniciar l'ensenyament, puguin utilitzar normalment i correctament el català i el castellà al final del període d'escolaritat obligatòria." (art. 20.1).

g) "El Govern de la Comunitat Autònoma, a fi de fer efectiu el dret a l'ensenyament en llengua catalana, ha d'establir els mitjans necessaris encaminats a fer realitat l'ús normal d'aquest idioma com a vehicle usual en l'àmbit de l'ensenyament en tots els centres docents." (art. 22.1).

Podriem continuar amb l'enumeració de tots els articles del títol II de la llei, dedicat íntegrament a l'Ensenyament, però potser no sigui aquest el moment més adequat per fer-ho. Limitant-nos doncs a la consideració dels articles consignats, no podem deixar d'alegrar-nos per les perspectives obertes per aquesta Llei de Normalització Lingüística. Ens topam ara amb el problema de donar compliment a la llei.

Es tracta certament d'un problema que, al nostre parer, deriva, no tant sols de la manca de competències de la Comunitat Autònoma en matèria educativa, sino també de la manca de voluntat política del Govern Balear per a emprendre una veritable normalització de la llengua pròpia de la comunitat.

- L'ORDRE DE 29 D'AGOST DE 1986

Aquesta manca de voluntat podem descobrir-la en els decrets i ordres per aplicar la Llei de Normalització i en algunes significatives absències de desenvolupament normatiu. Per a dur a terme la descoberta distingirem entre dos aspectes de la relació entre llengua i ensenyament: l'ensenyament de català i l'ensenyament en català.

Quant a l'ensenyament del català, s'ha establert la igualtat de dedicació horària amb l'ensenyament del castellà, normalment entorn de les quatre hores setmanals. La normativa és prou clara, però a la pràctica no se sol complir amb gaire escrupolositat. No són pocs els centres escolars on, amb l'excusa de les dificultats d'ajustament de l'horari, es dediquen algunes hores més a la llengua castellana que a la catalana... I no passa res! En altres casos es fa la trampa de dedicar el mateix nombre de períodes de classe a ambdues llengües, però, casualment, els períodes dedicats al castellà són de més llarga durada que els dedicats al català. Finalment, a moltes escoles on la dedicació temporal és la mateixa es dona la "casualitat" que les classes de castellà solen ésser el matí -igual que les matemàtiques: és a dir, les dues matèries " importants"!, mentre que les classes de català són col·locades l'horabaixa... Per acabar de completar la descripció del panorama hauríem de tractar el tema del dret a l'exempció de l'aprenentatge de la llengua catalana -no existeix, en canvi, la possibilitat d'exempció de l'aprenentatge del castellà- i tota la problemàtica de la disponibilitat, l'actitud i l'aptitud real del professorat a l'hora de fer les classes de català. Hi ha bon nombre de professors que han fet el reciclatge i estan sense feina, així com de professors "propietaris" que no han fet el reciclatge. No és en absolut insòlit el cas del professor castellanoparlant que, com a tutor d'algun grup del cicle inicial o mitjà de l'EGB, fa també la classe de català, seguint el costum que el tutor imparteixi al seu grup totes les matèries del pla d'estudis. En aquests casos, els problemes d'inaptitud del professor per a la docència d'una matèria determinada són oblidats en benefici de pretesos avantatges didàctics -la "globalització", facilitada pel professor únic- o organitzatius -com menys interrelacions entre professors i grups d'alumnes, més bo de fer és l'horari!

Es en la normativa que regula l'ensenyament en català on queda de manifest la interpretació restrictiva que la Conselleria d'Educació i Cultura fa de la Llei de Normalització Lingüística. Per començar, la Conselleria s'atribueix el dret de determinar "els requisits que s'hagin d'acomplir per a la impartició de programes en llengua catalana (...) sense perjudici de les competències que (...) puguin correspondre al Ministeri d'Educació i Ciència." (art. 2.2 del Decret 74/1986, de 28 d'agost).

L'ordre que estableix els "requisits" no es va fer esperar: està datada el 29 d'agost; és a dir, l'endemà de la publicació del Decret! Els requisits són els següents:

a) "La implantació de programes en llengua catalana (...) ha de fer-se de manera gradual i ha de començar sempre pel cicle o el curs inferiors de l'EGB, per tal d'anar avançant progressivament." (art. 2.1 de l'Ordre 440, de 29 d'agost)

- b) Presentació abans del 31 de desembre de l'any anterior al de l'inici dels programes en català de la documentació següent:
- Acta de l'acord del Consell Escolar adoptat per la majoria absoluta dels seus membres.
 - Estudi sociolingüístic de l'alumnat.
 - Acord del Claustre de Professors pel qual s'aprova el "pla pedagògic que es vol implantar al centre".
 - Projecte pedagògic. (art. 3.1)

A primera vista pareix raonable que l'acord del Consell Escolar requereixi la majoria absoluta... Però, fa falta també la majoria absoluta per mantenir la situació actual de l'ensenyament en castellà? Evidentment aquesta qüestió ja no es planteja: podria donar lloc a una consulta per veure quina opció és la majoritària. El que s'aconsegueix, en definitiva, amb l'ordre de la Conselleria és posar traves a la introducció de la llengua catalana com a llengua vehicular de l'ensenyament. És necessària una notable convergència de majories per a aspirar al canvi, sense que pel contrari sigui necessària cap majoria per a defensar la situació actual.

Suposem que a una escola la majoria de pares volguessin que llurs fills rebessin l'ensenyament en català i que llurs representants en el Consell Escolar votassin en conseqüència... Podria donar-se ben bé el cas que llur opció no obtengués el suport majoritari dels membres del Consell. D'acord amb l'ordre de la Conselleria, aquesta escola no podria iniciar l'ensenyament en català, la qual cosa aniria frontalment en contra de l'article 18 de la Llei de Normalització Lingüística, en no complir el dret dels pares a triar la llengua d'ensenyament de llurs fills!

Per altra part, si aquella opció comptés amb el suport de la majoria absoluta del Consell Escolar i al curs següent aquella escola iniciés l'ensenyament, totalment o parcial, en català, podrien aixecar-se els pares que volguessin l'ensenyament en castellà per a llurs fills i que invocassin també l'esmentat article 18.

Així doncs l'ordre de la Conselleria d'Educació i Cultura pot tenir com a fàcil conseqüència la lesió de drets dels pares, reconeguts a una disposició legal de rang superior, la Llei de Normalització Lingüística. L'exercici del dret personal a l'ensenyament en llengua catalana o castellana no pot estar en funció del fet de trobar-se situat dins l'opció majoritària a un moment determinat.

El fet que la immensa majoria de pares desconegui aquest dret que els reconeix la Llei de Normalització Lingüística, facilita la acceptació del "statu quo" actual i dificulta qualsevol proposta de canvi; en el cas que es plantegi un debat entorn a la llengua vehicular de l'ensenyament, hom dona per suposat que les regles

de la democràcia obliguen la minoria a acceptar l'opció majoritària, que quasi sempre és la que defensa el manteniment de la situació actual: l'ensenyament de totes les matèries en castellà, amb la sola excepció de l'ensenyament de la llengua i la literatura catalanes.

Així doncs l'ordre de la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear canvia de cap a peus el sentit de la Llei de Normalització Lingüística. Allò que en aquesta apareix com un dret no condicionat dels pares d'aquesta Comunitat Autònoma, en aquella es converteix en un dret, l'exercici del qual ve condicionat pel fet de coincidir, primer, amb l'opció majoritària dels pares i, després, amb la majoria absoluta del Consell Escolar.

L'article 10 del Decret 74/1986 diu que la Conselleria d'Educació i Cultura regularà la forma de fer efectius els drets reconeguts a l'article 18 de la Llei de Normalització Lingüística, però fins ara no s'ha produït cap regulació a tal efecte. Tal volta per fortuna, perquè no seria estrany que d'existir fos restrictiva per als partidaris de l'ensenyament en català. Mentrestant, si no canvia la situació actual, a la majoria d'escoles els únics que gaudeixen d'un ensenyament en la llengua desitjada són els partidaris de l'ensenyament en castellà.

Què passa en els pocs casos en què la majoria absoluta del Consell Escolar demana la implantació de l'ensenyament en català? Per a aquests casos la normativa de la Conselleria estableix clarament la defensa dels partidaris de l'ensenyament en castellà. Així, el Decret 74/1986, després de recordar en el seu preàmbul que una de les "línies mestres" de la política lingüística de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears és "la no discriminació dels no catalanoparlants", a l'article 2, en què autoritza els centres no universitaris a impartir programes en català, adverteix que han de ser salvaguardats els drets en matèria lingüística, d'acord amb l'article 3 de la Constitució, i a l'article 5 preveu que l'obligatorietat de l'aprenentatge de la llengua catalana podrà ser objecte d'exempció.

El Govern Balear pateix per la hipotètica discriminació dels no catalanoparlants i no fa res en canvi per evitar la discriminació real dels catalanoparlants.

Anem més enllà de l'actitud del Govern Balear envers la normalització de la llengua catalana com a llengua vehicular de l'ensenyament i passem a considerar l'actitud de l'altra institució vinculada a aquesta qüestió, el Ministeri d'Educació.

- EL M.E.C. I ELS FUNCIONARIS DOCENTS

Per una part, la Llei obliga el Govern Balear a "arbitrar les mesures de cara a fer efectiu" el dret a l'ensenyament en català o en castellà, però, per altra part, el Govern no té cap competència sobre els funcionaris i els edificis escolars, que depenen del M.E.C. Quines garanties poden tenir, doncs, els ciutadans de les Illes que el Govern Balear faci efectiu llur dret, si els recursos necessaris estan totalment fora del seu control?

Aquests recursos, mentre les Illes Balears no deixin de estar integrades en el "territorio MEC", estan en mans del Ministeri d'Educació i Ciència.

Ja hem vist que la via elegida per a solucionar el repartiment de competències és la del conveni amb el Ministeri d'Educació. Vegem quines són les previsions d'aquest conveni respecte de l'ensenyament en català.

L'article setè, paràgraf 2, del conveni (B.O.C.A.I.B num. 35 de 22-3-88) diu: "En la mesura en què les disponibilitats pressupostàries ho permetin, el Ministeri d'Educació i Ciència adequarà la composició de les plantilles dels centres públics a les demandes que es produeixin per a l'ensenyament en llengua catalana."

Quin significat té aquesta hipotètica adequació de la plantilla? Significa augmentar la plantilla actual amb nous professors que es facin càrrec de la docència en català? O vol dir simplement assignar alguns professors de la plantilla actual a les noves necessitats de docència en català? Si es tracta de la segona opció, és a dir, si no hi ha un augment de la plantilla, per què s'ha de fer referència a un hipotètic problema de "disponibilitats pressupostàries"? No seria una excusa "a priori" per a explicar una manca d'actuació eficaç?

Què passa quan a una escola es produeix una demanda d'ensenyament en llengua catalana suficient per a passar el filtre de l'ordre de 29 d'agost? Què passaria, fins i tot, si a una escola es produís una demanda unànime dels pares i dels membres del Consell Escolar? S'haurien acabat aquí tots els problemes?

No necessàriament. Ens podríem trobar ara amb professors que no estiguessin preparats per fer l'ensenyament en català o que, senzillament, no el volguessin fer, esgrimint els seus drets com a funcionaris de l'Estat. El conflicte es plantejaria ara entre els drets individuals dels funcionaris, per una part, i els drets individuals dels pares i col·lectius del Consell Escolar. En aplicació de la legislació que regula la funció pública docent avui en dia, l'única cosa que es podria fer seria que el Director del Col·legi encarregàs aquelles funcions docents en què la llengua vehicular utilitzada tengués menys relevància als mestres que es negassin a fer l'ensenyament en català. En una paraula, el director podria distribuir la tasca docent entre els professors que formassin el Claustre del Col·legi; allò que no podria fer seria

canviar de professors. De fet, això de canviar de professors no està en mans ni del director, ni del Consell Escolar, ni del Govern de la Comunitat Autònoma.

A diferència d'altres països europeus, aquí no és l'escola o l'autoritat educativa local la qui selecciona el professorat; és, en canvi, el professor funcionari el qui selecciona la localitat i l'escola on vol exercir la seva professió. L'obtenció de la localitat i de l'escola sol·licitada depèn únicament que aquella opció segueixi encara disponible quan li arribi el torn de triar, després d'haver-ho fet els funcionaris que el precedeixen segons l'ordre del "escalafó". Des del moment que els professors són funcionaris de l'Estat i no de la Comunitat Autònoma, estan per damunt del control d'aquesta. Més encara, ens atreviríem a dir que la Direcció Provincial del M.E.C. ha de tenir no poques dificultats per a conseguir que els professors capacitats per a la docència en català tinguin llur plaça precisament a les escoles i a les unitats que els requereixin. Tal com estan les coses, no tenim cap garantia que la producció de professors capacitats per a la docència del català i en català a través dels estudis de Magisteri o dels cursos de reciclatge sia eficaç. No per la qualitat didàctica, sinó per la mínima incidència que aquesta capacitació té en l'accés al lloc de treball pertinent. El mateix podríem dir del control de les entrades de funcionaris docents a la nostra Comunitat mitjançant l'exigència de la capacitació en llengua catalana; en l'hipotètic cas de conseguir-lo, romandria encara el problema de la distribució del professorat entre els centres escolars de les Balears. En síntesi, molts de professors capacitats per a la docència en i del català no tenen ocasió d'exercir-la (per no haver passat les oposicions o per no formar part del claustre de l'escola que els necessita) i, en canvi, molts de professors sense la capacitació necessària es fan càrrec de la docència del català ("perquè si el català és una matèria obligatòria, qualcú ha de donar-ne les classes").

A falta d'un estudi profund sobre la qüestió, ens atreviríem a formular la hipòtesi que, en la majoria de casos, les escoles que actualment desenvolupen algun programa en llengua catalana ho fan més gràcies a la iniciativa d'una majoria favorable del claustre de professors, que a causa de la demanda d'una majoria de pares. Si aquesta hipòtesi no fos correcta, difícil explicació tendria el fet que escoles amb programes en català estiguin ubicades a barris amb majoria castellanoparlant, mentre que a pobles amb una clara majoria catalanoparlant resulti tan difícil la implantació de programes en la llengua de la major part dels alumnes. En els primers casos, els esforços docents es justifiquen amb els avantatges dels programes d'"immersió"; en canvi, en els altres, encara no s'ha posat en qüestió la "immersió" del nin catalanoparlant dins un context totalment castellà. Per desgràcia, en el nostre país moltes generacions han hagut i han d'experimentar la "immersió", però la immersió en el castellà. Com es pot animar la família castellano a escolaritzar els seus fills en català, si la família catalanoparlant encara segueix escolaritzant els seus en castellà?

Davant totes aquestes traves que anam descobrint -traves legals, de manca de competències, de desinformació de les famílies, d'absència de professors capacitats allà on fan falta-, podem demanar quina significació real tenen els drets reconeguts als alumnes i a llurs pares per la Llei de Normalització Lingüística.

Francament, la pràctica quotidiana demostra que no en tenen gaire de pes, els drets dels pares. Des d'un punt de vista estrictament legalista hom podria discutir si els drets dels funcionaris docents, derivats de la llei de la Funció Pública, es troben per damunt dels drets dels pares, establerts per una llei d'una Comunitat Autònoma. El que podem assegurar és que, almenys fins ara, els articles de la Llei de Normalització als que ens venim referint al llarg d'aquesta exposició no han estat recorreguts davant el Tribunal Constitucional. La manca de recurs contra aquests articles ens fa pensar que el Govern Central no els ha considerat en absolut anticonstitucionals. Tal volta, però, no feia falta presentar cap recurs, si hom tenia present que, per dreceres més amagades, podia ser assolida idèntica fita: el manteniment del castellà com a única llengua vehicular de l'ensenyament i la reducció de la llengua catalana a un status inferior al de les llengües estrangeres -puix que, a diferència d'aquestes, hom no pot exigir-ne el coneixement com a condició per a l'obtenció del diploma de Graduat Escolar, segons sentència del Tribunal Constitucional.

DE LA LEGISLACIO A L'ACCIO

Ja hem vist que allò més positiu de la Llei de Normalització Lingüística ha estat truncat per una simple ordre del Conseller d'Educació i Cultura. Hom no pot pretendre que la primera passa vers la normalització lingüística sia el capgirament immediat de les opcions i dels usos dels ciutadans en matèria de llenguatge. Pretendre que els ciutadans de les Illes, després de segles d'ensenyament en castellà, ara, de cop i volta, es manifestin majoritàriament a favor de la implantació de l'ensenyament en català, és una exhibició clara no d'optimisme, sinó de cinisme. Tal pretensió és un exemple impecable de petició de principi: hom exigeix com a punt de partida l'objectiu al que es vol arribar!

Allò que a la Llei de Normalització apareixia com un dret personal, sense cap condició, a l'ordre del Conseller es transforma en un privilegi reservat als qui comparteixen en cada cas l'opció majoritària.

El que fa l'ordre tantes vegades esmentada és passar per damunt de la Llei de Normalització i recular set anys enrera fins l'ordre ministerial de 25 d'octubre de 1979. En efecte, l'únic canvi substancial entre ambdues ordres és que el Conseller exigeix l'acord majoritari del Consell Escolar allà on el Ministre exigia

"acta detallada de la Asociación de Padres de Alumnos, en su caso, o documentación justificativa del apoyo mayoritario de los padres implicados..." Han hagut de fer falta set anys, un Estatut d'Autonomia i una Llei de Normalització Lingüística, per a fer una passa tan "important"?

Per totes les raons que hem anat presentant, pensam que l'actuació legal més urgent, en matèria de Normalització Lingüística, a la nostra Comunitat és la derogació de l'Ordre de dia 29 d'agost de 1986.

En el seu lloc, tal volta, podria ser convenient disposar una nova ordre que explicitàs la política de la Conselleria, del Govern Balear en ple, per garantir els drets dels pares reconeguts per la Llei de Normalització.

Al nostre veure, tal política hauria de consistir essencialment en posar a disposició dels pares que volen l'ensenyament en català els professors necessaris -els professors que puguin i vulguin ensenyar en català- per tal de constituir immediatament les unitats necessàries per a l'escolarització de llurs fills.

Quines serien les implicacions d'aquesta política? A primer cop d'ull hom pensa en un augment de recursos: més professors i més aules per a escolaritzar les noves unitats d'ensenyament en llengua catalana. Les previsions més pessimistes (o optimistes?) apuntarien a una duplicació d'aules i professors. Davant un panorama d'aquest tipus, la resposta de les autoritats no es faria esperar. El Govern Balear argumentaria que no té competències en educació i la Direcció Provincial del M.E.C. asseguraria que no disposa dels recursos necessaris per a dur a terme aquesta política.

A la qual cosa hom podria replicar que, si ambdós sectors de la població -els qui volen l'ensenyament en català i els qui el volen en castellà- tenen igualtat de drets, els recursos disponibles han de ser repartits entre les diverses opcions, per tal de fer efectiu l'exercici del dret de cada una. Més concretament, a totes les escoles on se produïx una demanda d'ensenyament en català, els recursos disponibles -professors i aules, bàsicament- haurien de ser repartits per a satisfer les demandes d'ambdós grups. Hom podria contestar també que segurament no existeix cap disposició legal que prohibeixi al Govern Balear assumir una part de la dotació dels recursos necessaris per dur a terme un objectiu establert pel Parlament de les Illes Balears; en aquest cas, el d'"assegurar el coneixement i l'ús progressiu del català com a llengua vehicular en l'àmbit de l'ensenyament".

Les fórmules més idònies de repartiment haurien de trobar-se com a resultat d'un estudi de la realitat de cada escola: dels recursos disponibles i de les demandes dels pares. És impossible, per tant, donar una fórmula màgica que resolgui òptimament qualsevol situació. Tanmateix, si que és possible suggerir algunes pistes per a la solució.

En primer lloc, convendria tenir en compte que la formació de dos grups per a un mateix nivell, en funció de la llengua vehicular de l'ensenyament, no implica necessàriament una separació total dels nins. Podrien assistir conjuntament a les classes de llengua catalana i de llengua castellana -la primera en català i la segona en castellà, com és lògic- i a les classes d'altres llengües -anglès, francès-, la qual cosa, a més de ser molt recomanable, suposaria que els grups conviurien, com a mínim, una tercera part de l'horari escolar -quatre hores setmanals de català i quatre hores de castellà. Els grups treballarien per separat les altres àrees a càrrec dels respectius tutors.

En segon lloc, aquesta seria una bona ocasió per a superar la vella idea del "nivell", de l'any d'estudis, com a forma determinant de l'agrupament de l'alumnat, i aprofundir en la nova concepció del "cicle", d'acord amb les últimes orientacions ministerials i amb els projectes de reforma. Efectivament, els alumnes d'un mateix cicle, en lloc d'estar dividits en nivells, podrien estar dividits en funció de la llengua vehicular. D'aquesta forma dins cada cicle hi trobaríem els grups en català i els grups en castellà, cada un d'ells integrat per nins de diferents anys d'estudis. Voldríem senyalar que aquest tipus d'agrupament no seria un simple "pegat foradat" per a trobar una solució al problema que ens ocupa, sino que té les seves virtuts pròpies: el fet de posar en contacte nins de dos anys d'estudis consecutius permet aprofitar els efectes d'estimulació que els més grans exerceixen en els més petits i dona lloc a una atmosfera més semblant a la que es viu a casa entre germans. Per aquesta raó, aquest tipus d'agrupament és anomenat "family grouping". Els seus avantatges han fet que, a partir dels sistemes escolars del Regne Unit, s'hagi anat difonent per altres països europeus. Als qui posen obstacles a la separació dels nins en unitats dins la mateixa escola, en funció de la llengua parlada, els hi podríem contestar que, avui en dia, ja es dona el fet de la separació dels nins en funció de la llengua, però entre escoles diferents! I aquí convendria recordar que "l'Administració ha de posar els mitjans necessaris per a garantir que els alumnes no siguin separats en centres diferents per raons de llengua"⁴

En tercer lloc, en el cas que la majoria del Consell Escolar volgués mantenir a tot preu l'agrupament en base als nivells, els pares que representassin l'opció minoritària sí que podrien estar interessats que llurs fills fossin agrupats per cicles, si més no, com a únic remei per a rebre l'ensenyament en la llengua desitjada.

En quart lloc, si l'ensenyament en català es desenvolupàs progressivament a partir del parvulari o del cicle inicial, en cap cas es plantejaria de cop l'exigència d'una multiplicació d'aules i de professors a totes les unitats de l'escola.

⁴Llei de Normalització Lingüística, art. 22, 3.

Les idees anteriors pretenen tan sols descobrir pistes possibles de solució i, al mateix temps, proporcionar arguments per a replicar a aquells que, descrivint panorames alarmistes, no pretenen altra cosa que mantenir, tant com sigui possible, la situació actual. No volem amagar que, en alguns casos, les mesures per a possibilitar l'exercici del dret a l'opció de la llengua vehicular hagin de passar necessàriament per una ampliació de la plantilla de professorat o per la improvització d'un espai per a la classe, però aquesta és precisament la tasca de les autoritats competents: trobar solucions per a satisfer la demanda de la societat; en aquest cas, el dret a l'ensenyament en català. Tal com diu el paràgraf segon de l'article 18 de la Llei de Normalització Lingüística, "A tal efecte, el Govern ha d'arbitrar les mesures adients de cara a fer efectiu aquest dret. En tot cas, els pares o tutors poden exercir en nom de llurs fills aquest dret, instant les autoritats competents perquè sigui aplicat adequadament." Més encara, ens atrevirem a afirmar que el Govern Balear té no tant sols el deure de satisfer la demanda d'ensenyament en la llengua pròpia de la nostra Comunitat, sino també el deure d'encoratjar-la, per quant un dels quatre objectius de la Llei de Normalització és: "Assegurar el coneixement i l'ús progressiu del català com a llengua vehicular en l'àmbit de l'ensenyament."²

Forçats a acceptar, mentre la voluntat popular no el canviï, el marc legal establert per la Constitució, l'Estatut i la Llei de Normalització Lingüística, pretenem, a continuació presentar un conjunt d'idees per al disseny d'una política d'urgència que assegurï immediatament als alumnes o a llurs pares o tutors l'exercici de llur dret a rebre l'ensenyament en llengua catalana; sens atemptar per això contra el dret a rebre'l en castellà, si així ho prefereixen.

A) Derogació immediata de l'Ordre de la Conselleria d'Educació i Cultura de 29 d'agost de 1986 -per les restriccions que opera damunt els drets reconeguts per l'article 18 de la Llei de Normalització Lingüística-, i de l'apartat tercer de l'Ordre Ministerial de 9 de setembre de 1987 (BOE 217 de 10/9/87) -per recollir l'ordre anterior.

B) Negociació entre el Govern Balear i el MEC per tal de conseguir que el coneixement de la llengua catalana sia exigit igual que el de la llengua castellana per a l'obtenció del títol de Graduat Escolar.

C) Campanya massiva d'informació a professors, pares i mestres de la legislació pertinent en la regulació de l'ensenyament en català -en especial, del dret que tenen els alumnes o llurs pares o tutors de triar la llengua vehicular de l'ensenyament-, i de les possibilitats d'organització escolar per a fer efectiu aquell dret.

²Llei de Normalització Lingüística, Art. 1, 2, b)

D) Campanya massiva d'encoratjament de la demanda d'ensenyament en català, si més no, per part de les famílies catalanoparlants.

E) Formulació escrita (per part dels alumnes, pares o tutors) de la opció de llengua vehicular (catalana o castellana) de cara al curs vinent.

F) Remissió a la Conselleria de Cultura, Educació i Esports de les opcions presentades a cada escola, així com de les disponibilitats d'espai i de professorat capacitat de cara al curs vinent.

G) Estudi, a nivell de cada centre escolar, de les opcions presentades i determinació de les noves necessitats de professorat i d'espai per a assegurar l'exercici de cada opció.

H) Assignació dels recursos -professorat, espai, etc.- necessaris per a cada opció. En el cas del professorat per a la docència en català no fa falta dir que haurien de ser seleccionats aquells que tinguessin la necessària capacitat.

I) Dotació dels recursos assignats a cada escola.

Davant la urgència de tal programa i els condicionants legals i polítics actuals -especialment la manca de competències del Govern Balear en matèria d'ensenyament-, és imprescindible l'actuació conjunta de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports i de la Direcció Provincial del M.E.C. en totes les etapes del procés. No es tracta, per ara, de produir noves disposicions legals, sino d'actuar d'acord amb la Llei de Normalització Lingüística, de dur-la a terme, d'aprofitar-ne al màxim tots els avantatges, per al recobriment de la llengua pròpia d'aquesta terra.

